

Miten eroavat toisistaan *uskallakin ja uskallapa?*

Uhkauskonstruktion muotovarianttien erojen tarkastelua

EVELIINA MÄNTYLÄ

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen ilmauksia, joissa *uskaltaa*-verbin myönteisen 2. persoonan imperatiivimuodon ja minkä tahansa liitepartikkelin sisältävä ilmaus kuvaa epätoivottavaa toimintaa.¹ Koska myönteisen verbinmuodon ja liitepartikkelin yhdistelmän suhde kielteiseen merkitykseen ei ole suoraan ennustettavissa, nimitän rakennetta Goldbergin (2006: 5) määritelmän² mukaisesti konstruktioksi, tarkemmin *uhkauskonstruktioksi*. Suomi24-korpuksesta peräisin olevat, tutkimusaineistoon sisältyvät esimerkit 1 ja 2 havainnollistavat tutkimuskohdetta:

- (1) Uskallakin koskaan irvaila minulle tuollaisesta asiasta...
- (2) Uskallapa tässä diktatuurissa yrittää, jos olet työtön. Yrittelet ilman tuloa mistään.

Vaikka molemmat esimerkit implikoivat uhkaa ja esittävät kuvaamansa toiminnan epätoivottavana, konstruktion toteutuman muodossa (*kin-/pA*-partikkeli) ja käytössä (direktiivi / affektinen kannanotto) on havaittavissa eroavaisuuksia. Tässä artikkelissa tarkoitukseni on selvittää kuvaa uhkauskonstruktion eri liitepartikkelillisten muotovarianttien mahdollisista merkitys- ja käyttöeroista. Tarkasteluni lähtökohtana on kognitiivisen kielitieteen perusoletus, jonka mukaan kielellisen muodon muuttuessa myös ilmauksen merkitys muuttuu (ks. esim. Langacker 1988: 10–11; Cruse 2000: 157). Jos siis

1. Kiitän artikkelin nimettömiä arvioijia ja muita artikkelikäsitkirjoitustani lukeneita arvokkaista kommentteista. Kiitos myös tutkimustyötäni rahoittaneelle Koneen Säätiölle.

2. Goldbergin (2006: 5) määritelmässä konstruktio on vakiintunut muodon ja merkityksen yhteenliittymä, jonka merkitykseen tai käyttöön liittyy jokin piirre, joka ei ole suoraan ennustettavissa konstruktion eri osien perusteella. Konstruktiota voi esiintyä niin morfologia-, sana- kuin lausetasolla mutta myös laajemmissa diskursiivisissa jaksoissa.

epätoivottavuutta ja uhkaa ilmaisevassa konstruktiossa esiintyvä liitepartikkeli vaihtuu, on odotuksenmukaista, että myös konstruktion merkitys muuttuu jollain tavoin.

Muotovarianttien erojen tarkastelu selventää kuvaa paitsi liitepartikkelien merkityksistä ja tehtävistä myös eri konstruktioiden välisistä rajoista. Koska kielen luonteeseen kuuluu, että sitä on usein vaikea jäsentää ja luokittaa yksiselitteisesti erilaisiin kategorioihin, myös konstruktioiden väliset rajat ovat kielessä sumeita. Siirtymät konstruktiosta toiseen kuvataan usein useissa eri konstruktioita käsittelevissä tutkimuksissa jyrkkien rajanylitysten sijaan vähitellen konstruktiosta toiseen muuttuviksi jatkumoiksi (esim. Niemi 2013; Visapää 2005). Tällaisena jatkumona voidaan nähdä myös imperatiivikonstruktiot, kuten paheksuntaimperatiivi (*pudotahan nyt se lapsi*, ks. Forsberg 2019), retorinen imperatiivi (*puhupa siinä sitten rakkaudesta*, ks. esim. Visapää 2005: 86–95) ja tässä artikkelissa tarkastelussa oleva epätoivottavaa toimintaa kuvaava uhkauskonstruktio (ks. uhkauskonstruktion toivottavaa ja epätoivottavaa toimintaa kuvaavista varianteista Mäntylä 2020). Edellä mainittujen konstruktioiden muoto- ja merkityspiirteet lankeavat osin yhteen, osin eroavat toisistaan. Tutkimusasetelmassani keskeistä on nimenomaan liitepartikkelien rooli osana imperatiivikonstruktioita (ks. tarkemmin alalukua 1.1). Tässä artikkelissa etsinkin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Onko liitepartikkelin variaatio yhteydessä uhkauskonstruktion toteutumien erilaisiin käyttötapoihin? Esiintyykö esimerkiksi jokin liitepartikkeli vain joko esimerkin 1 kaltaisissa direktiivisissä ilmauksissa tai esimerkin 2 mukaisissa affektisissä kannanotoissa?
- Voidaanko jokin uhkauskonstruktion muotovarianteista ja käyttötavoista nimetä konstruktion prototyypiksi toteutumaksi? Voidaanko eri muotovariantit nähdä saman konstruktion toteutumina?

Artikkeli etenee seuraavasti: Aluksi esittelen tutkimuksen kognitiiviseen kielen tutkimukseen kytkeytyvää taustaa sekä luon katsauksen aikaisempaan imperatiivikonstruktioita ja liitepartikkeleja käsittelevään tutkimukseen (alaluvut 1.1 ja 1.2). Tämän jälkeen esittelen tutkimusaineistoni (luku 2) sekä tutkimuksen teoreettiset ja metodiset lähtökohdat ja käyttämäni menetelmät (luku 3). Luvussa 4 analysoin uhkauskonstruktion toteutumien käyttöä ja erityispiirteitä, minkä jälkeen pohdin edelleen muotovarianttien suhdetta toisiinsa ja uhkauskonstruktion prototyyppiin (luku 5). Luvussa 6 pyrin tiivistämään tutkimuksen keskeisimmän sisällön vastaamalla siihen, miten eri liitepartikkelilliset esiintymät poikkeavat toisistaan.

1.1 Konstruktiot ja niiden häilyvät rajat

Tarkastelen myönteisen imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmiä kognitiivisen kieliopin ja konstruktiokieliopin näkökulmasta. Erilaisista *konstruktio*-käsitteen määritelmistä sekä muista muodon ja merkityksen yhteenliittymiin viittaavista käsitteistä (ks. esim. Kay & Fillmore 1999; Croft 2001; *kielenyksikkö*-käsitteestä Langacker 1987: 474) tukeudun tässä artikkelissa Goldbergin

(2006: 5) määritelmään. Sen mukaan konstruktioita muodostavat niin muodon ja merkityksen kuin laajemmatkin diskursiivisten jaksojen yhteenliittymät. Näin konstruktioita esiintyy kielessä niin morfologia-, sana- kuin lausetasolla. Konstruktion määrittelyssä merkitykselliseksi nousee kuitenkin myös vakiintuneisuus; Goldbergin (mp.) mukaan konstruktion merkityksen ei tarvitsekaan aina olla ennustamaton, vaan yksin ilmauksen vakiintuneisuus voi luoda edellytykset kutsua rakennetta konstruktioksi. (Vrt. Langacker 2008: 245.)

Konstruktion määritelmässä muoto ja merkitys liittyvät siis erottamattomasti toisiinsa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö konstruktioissa voisi olla myös varioivia osia (Goldberg 1995: 9–10, 120). Oletettavaa on kuitenkin, että jokainen muutos kielellisen ilmauksen muodossa johtaa jonkinasteiseen merkityksenmuutokseen (Langacker 1988: 10–11; 2008: 232). Muun muassa Niemi (2013) on tarkastellut saman konstruktion muotovarianteiksi tulkittujen *voi olla* -rakenteiden (*voi olla*, *se voi olla* ja *voihan se olla*) eroja yksityiskohtaisen vuorovaikutusanalyysin kautta. Tutkimuksessaan Niemi havaitsee eron konstruktiovarianttien käytössä ja toteaa niiden olevan muun muassa epävarmuuden ilmaisun osalta saman konstruktion muotovariantteja, mutta toisaalta esimerkiksi puhujien tietojen ja kokemusten tarkastelun sekä samanmielisyyden ja erimielisyyden ilmaisun näkökulmasta omia konstruktioitaan (mas. 2013: 231). (Ks. lähi-konstruktioiden välisistä eroista myös Visapää 2005, 2008; Kotilainen 2007.) Keskeistä onkin se, mitä konstruktion merkityspuolta kulloinkin tarkastellaan.

Konstruktioiden rajojen sumeus voidaan havaita myös morfologisen imperatiivin sisältäviä konstruktioita tarkasteltaessa. Retorinen imperatiivi, jota voisi kuvata myös 2. persoonan avoimeksi käytöksi³, kuvataan *Isossa suomen kieliopissa* (VISK § 835) imperatiivirakenteeksi, joka muodostuu yksikön 2. persoonasta ja siihen liittyvästä *pA*-partikkelista (esim. *puhupa siinä sitten rakkaudesta*). Retoriseen imperatiiviin sisältyy merkitys 'ei kannata', ja se vastaakin niin muotonsa kuin merkityksensä puolesta *IMP + SIINÄ SITTEEN* -konstruktiota, jonka avointa persoonaviittausta Visapää (2005: 94) vertaa niin sanottuun geneeriseen *sinään* (*Kun sä ajat, sä et ajattele mitään muuta*). Forsberg (2019: 4, 13) on puolestaan nimennyt paheksuntaimperatiiviksi rakenteen, jossa imperatiivimuotoinen verbi ja siihen tyypillisesti liittyvä *hAn*-partikkeli kuvaavat yhdessä täydennysten kanssa paheksuttavaa toimintaa (*pudotahan nyt se lapsi*). Kolmantena imperatiivikonstruktiona mainittakoon epätoivottavaa toimintaa kuvaavaksi uhkauskonstruktioksi kutsumani rakenne, joka alkaa tyypillisesti imperatiivimuotoisen *uskallaa-* tai *yrittää-*verbin ja *kin*-partikkelin yhdistelmällä (*Uskallakin kommentoida jotain ja se on läpsy ja pihalle*) (Mäntylä 2020: 13–14).

3. Avoimella 2. persoonalla viitataan syntaktisesti yksikön 2. persoonalta näyttävään mutta referenssiltään avoimeen rakenteeseen (ks. Visapää 2008: 70; Uusitupa 2017; Suomalainen 2020; Forsberg & Uusitupa 2020). Avoimen persoonaviittausten sisältäviä ilmauksia voi kutsua myös *moniäänisiksi*. *Moniäänisyydellä* viitataan ajatukseen, jonka mukaan kieli rakentuu ihmisten välisen dialogin kautta, minkä seurauksena puheessamme on havaittavissa aina vieraita ääniä, jotka paikantuvat toisiin puhujiin, puhetilanteisiin ja teksteihin. (Bakhtin 1986 [1953]: 60–100.) Kielentutkimuksessa tällaista metaforista *moniäänisyys*-käsitettä on hyödynnetty esimerkiksi referointia, ironiaa, intertekstuaalisuutta ja koodinvaihtoa sekä yksittäisiä morfologisia rakenteita kuvattaessa (Haakana & Visapää 2005: 430–431). Myös tässä tutkimuksessa sivun kyseisiä kielenilmiöitä ja moniäänisiä ilmauksia uhkauskonstruktion käyttöä tarkastelllessani.

Kaikkien edellä mainittujen imperatiivikonstruktioiden esiintymiä voisi luonnehtia Forsbergin (2019: 8) tavoin epäsuoriksi direktiiveiksi, joiden tehtävänä on joko esittää tai keskeyttää toiminta affektisen kannanoton avulla. Näiden lähikonstruktioiden muotorakenteen eroina näyttäytyvät usein nimenomaan liitepartikkelit ja imperatiivimuodossa oleva verbilekseemi (ks. esim. Forsberg 2019: 28, 33; Mäntylä 2020: 501, 504; Visapää 2005: 89–90; 2008: 54), mutta myös niiden käyttöeroista on esitetty huomioita. Esimerkiksi Forsberg (2019: 8–9, 28–29) mainitsee paheksuntaimperatiivin ja *uskallapas*-tyyppisen uhkausrakenteen eroksi sen, että paheksuntaimperatiivi kohdistuu tavallisesti jo meneillään olevaan toimintaan uhkausrakenteen viitatessa tulevaan toimintaan. (Ks. liitepartikkelien vaikutuksesta direktiivi-ilmausten tulevaisuusviitteisyyteen myös Hakulinen & Karlsson 1995 [1979]: 330; Lauranto 2014: 123–126; Visapää 2013: 539). Nimenomaan nämä eri konstruktioiden eri liitepartikkeleja koskevat huomiot antavat sysäyksen tarkastella sitä, millainen liitepartikkelin rooli uhkauskonstruktion merkityksen muodostumisessa tosiasiaassa on.

1.2 Liitepartikkelit direktiiveissä

Liitepartikkelien tehtäviä on luonnehdittu aiemmassa tutkimuksessa erityisesti keskustelun näkökulmasta; liitepartikkelien tehtäviä erilaisissa keskustelutilanteissa ovat kuvanneet muun muassa useat keskustelija ja direktiivejä tarkastelleet tutkijat (esim. Hakulinen 2001 [1976]; Makkonen-Craig 2005; Lauranto 2014; Stevanovic 2017; Forsberg 2019). Kuvaukset eivät kuitenkaan rajoitu yksinomaan liitepartikkelien käyttöön morfologisen imperatiivin yhteydessä kuten tässä tutkimuksessa, vaan suuressa osassa tutkimuksia direktiivit ymmärretään keskustelututkimukselle tyypilliseen tapaan muodon sijaan niiden toimintaa ohjaavan funktion kautta (Etelämäki, Herlin, Jaakola & Visapää 2009: 167). Toisaalta kuvauksissa luonnehditaan myös morfologisen imperatiivin ja liitepartikkelin yhdistelmän epädirektiivimäistä käyttöä. Olen koonnut tähän jaksoon tarkastelussa olevien liitepartikkelien kuvaukset *Isosta suomen kieliopista* niiltä osin kuin ne koskevat liitepartikkelien käyttöä direktiiveissä tai morfologisen imperatiivin yhteydessä. Täydennän kuvausta paikoin myös muiden lähteiden liitepartikkelien käyttöä koskevilla maininnoilla.

Ison suomen kieliopin jaottelun mukaan *kin*-partikkeli lukeutuu asteikko- ja fokuspartikkeleihin. Verbiin liittyessään *-kin* tuo lauseeseen odotuksenmukaisuuden implikaation kytkemällä lauseen johonkin esillä olleeseen aiempaan tilanteeseen. Imperatiivimuotoiseen verbiin liittyessään *kin*-partikkeli tuo lausumaan jyrkentävän lisämerkityksen (*Ostakin tarpeeksi iso kinkku*), mutta sen avulla voidaan ilmaista myös puhujan äkillistä mielenmuutosta (*”Hei, otakin minusta erilainen syntymäpäiväkuva. Niitä tavallisia äijien naamoja teillä on aina lehti täynnä”*). (VISK § 1673; ks. myös Vilkkuna 1984; Duvallon 2021.)

Sävypartikkelin *-pa* katsotaan puolestaan lieventävän imperatiivilauseen sävyä tekemällä siitä ehdottavan, ja tavallisimmin partikkeli liittyy kasvoja uhkaamattomiin toimintoihin, kuten tarjouksiin, tai toisaalta komenteleihin tai hoputtaviin ilmauksiin (*Tulepa hetkeksi tänne!*). *pa*-partikkelin käyttö liitetäänkin usein direktiiveihin, jotka on esitetty sosiaalisesti katsottuna ylhäältä alaspäin. Tällöin hierarkiassa ylempänä oleva käyttää

partikkeliä merkitäkseen kehotuksen sellaiseksi, että sen voi toteuttaa ongelmitta. (VISK § 835, 1672; ks. myös Carlson 1993: 90; Makkonen-Craig 2005: 56–57; Lappalainen 2008: 499–500.) Toisaalta näihin kuvauksiin nähden hieman ristiriitaisesti *pA*-partikkeliä käytetään myös kielteisen implikaation 'ei kannata' sisältävissä retorisen imperatiivin esiintymisissä (*Mutta menepä puhumaan toivosta teknokraatille! Silti on puhuttava*) sekä haasteeksi tulkittavissa ilmauksissa (*Euroviisuja parjataan jatkuvasti, mutta tehkäpä itse yhtä hyvä laulu kuin vaikkapa Abban Waterloo!*) (VISK § 835; ks. myös Carlson 1993: 90).

Sävypartikkeleihin lukeutuva *s*-partikkeli muistuttaa käyttökonteksteiltaan *pA*-partikkeliä: sen kuvataan liittyvän lieviin, rutiininomaisiin kehotuksiin ja pyyntöihin, jotka lisäksi usein suuntautuvat epäsymmetrisessä vuorovaikutustilanteessa ylhäältä alaspäin. *s*-partikkeli voi luoda ilmaukseen myös vetoavan sävyn, kun ehdotus koskee välittömästi toteutettavaa toimintaa (*Annas kun autan*). (VISK § 838, 1672, ks. myös Lauranto 2014: 123–124.) *pA*-partikkelin tavoin myös *s*-partikkeliä käytetään usein affektiltaan kielteisesti värityneissä ilmauksissa, jolloin *s*-partikkeli kuitenkin liittyy morfologisen imperatiivin sijaan indikatiivimuotoiseen verbiin yhdessä *kO*-partikkelin kanssa (*menetkös siitä, totteletkos*). Lisäksi *-s* liittyy myös useisiin kiteytyneisiin, epädirektiivimäisiin ilmauksiin (*katos, kuules*). Distribuutioltaan *pA*-partikkeliä rajoittuneempi *-s* esiintyy imperatiivilauseissa usein nimenomaan yhdessä *pA*-partikkelin kanssa. (VISK § 838, 1672; ks. *katsos*-lausumapartikkelista myös Siitonen, Rauniomaa & Keisanen 2019.)

Niin ikään yhdistelmäpartikkeli *-pAs* voi lieventää direktiivin ehdottomuutta (*Katsopas kuka tuolta tulee!*), mutta ei kuitenkaan kaikkien verbien yhteydessä. Esimerkiksi ilmaus näyttäytyy ehdotuksen sijaan uhkauksena, kun *pAs*-partikkeli liittyy *uskaltaa*-verbiin (*Uskallapas häiritä meitä enempää...!*). (VISK § 1672, 1641.) Keskusteluanalyysin menetelmin *pA*- ja *pAs*-partikkelien käyttöeroja tarkastellut Stevanovic (2017) esittää, että partikkelien välillä on havaittavissa ero siinä, käytetäänkö niitä direktiivissä imperatiivin yksikön 2. persoonan vai monikon 1. persoonaan viittaavan passiivimuodon yhteydessä. Stevanovicin mukaan yksikön 2. persoonaan liittyvän *pA*-partikkelin käyttö on tyypillistä vuoroissa, joissa puhuteltava on tehnyt aiemmin korjausta edellyttävän virheen, kun taas useammin passiivimuotoon liittyvä *-pAs* on käytössä vuoroissa, joissa puhuja päättää keskustelun osapuolten yhteisestä toiminnasta. (Mas. 361–362; ks. myös Siitonen ym. 2019: 535.)

Imperatiivimuotoiseen verbiin voi liittyä myös sävypartikkeli *-hAn*. Muista sävypartikkeleista poiketen *-hAn* on tavallinen myös direktiiveissä, jotka kohdistetaan samanarvoiselle puhekuppanille. Myös *hAn*-partikkelin katsotaan pehmentävän direktiivin sävyä, koska se luo implikaation puheena olevan asian tuttuudesta ja odotuksenmukaisuudesta. Jos *-hAn* taas liittyy passiivimuotoon, ilmaus on tapana tulkita ehdotukseksi tai vetoavaksi pyynnöksi (*Äiti päästäänhän me*). Kuten muidenkin liitepartikkelien, myös *hAn*-partikkelin mainitaan esiintyvän lieventävästä tehtävästään huolimatta myös uhkauksissa (*Odotahan vain!*). (VISK § 831, 1673; ks. myös Carlson 1993: 93; Hakulinen 2001 [1976].) Yksi affektiltaan kielteinen imperatiivimuotoisen verbin ja *hAn*-partikkelin esiintymiskonteksti on paheksuntaimperatiivi (Forsberg 2019). Tuttuutta ja odotuksenmukaisuutta implikoivan tehtävänsä puolesta *hAn*-partikkelin voi kuitenkin katsoa sopivan paheksuntaimperatiiviin, joka viittaa nimenomaan käynnissä olevaan, siis tietyllä tapaa tuttuun, toimintaan.

Edeltävät kuvaukset osoittavat, että eri kontekstit voivat tuoda esiin hyvin erilaisia puolia liitepartikkelin merkityksestä ja tehtävistä, minkä lisäksi eri liitepartikkelit voivat tietyissä konteksteissa muistuttaa tehtäviltään myös hyvin paljon toisiaan (ks. Carlson 1993: 88–90; Makkonen-Craig 2005: 56–59; VISK § 388, 835). Tässä artikkelissa liitepartikkelin suhteen varioivien minimiparien tarkastelu mahdollistaakin nimenomaan liitepartikkeleihin liittyvien käyttö- ja merkityserojen havaitsemisen (ks. epätoivottavaa toimintaa kuvaavan uhkauskonstruktion toteutumissa esiintyvistä verbeistä Mäntylä 2020: 514–519).⁴

2 Tutkimusaineisto

Olen kerännyt aineiston Kielipankin Suomi24-korpuksesta, joka käsittää kaikkiaan noin 83 miljoonaa tekstiä, 4,1 miljardia sanetta ja 352 miljoonaa virkettä (Suomi24 virkkeet -korpus). Suomi24-korpus sisältää tekstejä Suomi24-keskustelufoorumilta, joka puolestaan sisältää useita erityyppisiä ja eri aihealueita käsitteleviä tekstejä.⁵ Eri tutkimuksissa on havaittu verkkokeskustelujen, mukaan lukien Suomi24-keskustelufoorumin kirjoitusten, kärjekkyyden ja tekstilajien moninaisuuden (ks. Lagus ym. 2016; Harju 2018; Jantunen 2018). Olen valinnut kyseisen korpuksen aineistolähteekseni, koska oletan verkkokeskustelujen kärjekkyyden ja tekstien vuorovaikutteisuuden luovan otollisen kontekstin kielteisyyttä ja uhkaa implikoivan uhkauskonstruktion käytölle.

Taulukko 1.

Suomi24-korpuksesta kerätyn *uskaltaa*-verbillisen aineiston koko ja hakuosumien absoluuttiset ja suhteelliset lukumäärät liitepartikkeleittain.

	-pAs	-pA	-kin	-s	-hAn	yht.
absoluuttinen frekvenssi	138	93	31	22	10	294
suhteellinen osuus	47 %	32 %	11 %	7 %	3 %	100 %

Olen hakenut aineiston Kielipankin Suomi24-korpuksesta hakulausekkeella [msd = ”:*Imprt.*” & msd = ”:CLIT_Foc_.*” & lemma = ”uskaltaa”].⁶ Hakulausekkeen tuottamista osumista tarkasteltavaan aineistoon päätyi viestiketjujen identtisten toistojen, 3. persoonan muotojen, kieltomuotoisten ja virheellisesti annotoitujen tapausten poistamisen myötä yhteensä 294 imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja siihen liittyvän liitepartikkelin sisältävää osua. Aineisto sisältää sekä yksikön että monikon toisen persoonan imperatiivimuotoja, joihin viitataan yhteisesti imperatiivin yksikön toisen

4. Minimiparien avulla voidaan tutkia myös sellaisten sidonnaisten morfeemien luomia merkityseroja, joiden itsenäistä merkitystä on muutoin vaikea luonnehtia (ks. Hamunen & Huomo 2020: 202).

5. Suomi24-keskustelufoorumi, Suomi24-korpus ja niiden tekstien ominaisuudet ovat myös itsessään olleet tutkimusten kohteena (ks. esim. Harju 2018; Lagus, Pantzar, Ruckenstein & Ylisiurua 2016).

6. Hakulauseke voi jättää aineiston ulkopuolelle yhtä lailla konstruktion toteutumia, jotka automaattinen koodaus on virheellisesti annotoinut.

persoonan muodolla, joka on kirjoitettu kapiteelein⁷. Olen koonnut taulukkoon 1 hakuosumien lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet liitepartikkeleittain.

Aineisto sisältää kaikki hakulauseketta vastaaviksi tarkistetut *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmät, myös toivottavaa toimintaa kuvaavat. Käsittelen kahden liitepartikkelin yhdistelmää *-pAs* yhtenä varianttina osin suuren esiintyvyytensä vuoksi, osin siksi, että sille on aikaisemmassa tutkimuksessa osoitettu *pA*-partikkelista poikkeavia käyttökonteksteja (ks. esim. Stevanovic 2017: 361–362; Siitonen ym. 2019). Muita vastaavia kahden liitepartikkelin yhdistelmiä ei aineistossani ole.

3 Teoreettiset lähtökohdat ja aineiston käsittely

Kun tarkastelen ilmauksen muotoa ja sitä, miten uhkaa sisältävä asiantila on käsitteistetty, käytän apunani pääasiassa kognitiivisen kieliopin käsitteistöä, jota kuitenkin täydennän paikoin vuorovaikutustutkimuksen direktiivien muotoilua koskevilla käsitteillä. Tutkimukseni asettuu näin jatkoksi niille tutkimuksille, joissa on yhdistelty kognitiivisen kieliopin ja vuorovaikutuslingvistiikan kuvausmalleja ja käsitteistöä tarkasteltaessa erilaisia vuorovaikutustilanteita, kuten myönnyttelyä, empatian osoittamista ja direktiivien käyttöä ja muotoilua (Honkanen 2012; Niemi 2013; Visapää 2013).

Menetelmäni on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa olen ryhmitellyt aineistoni toivottavaa ja epätoivottavaa toimintaa kuvaaviin tapauksiin, minkä jälkeen olen tarkastellut lähemmin epätoivottavaa toimintaa kuvaavia tapauksia eli uhkauskonstruktion toteutumia. Analyysissa tarkastelen uhkauskonstruktion toteutumien merkityksen rakentumista kognitiivisen kieliopin mukaisesti hahmo–kehysjäsennyksen kautta, ja luokitelllessani uhkauskonstruktion toteutumia eri käyttötappoihin kiinnitän erityisesti huomiota asiointilan konstruoinnin näkökulmaan ja objektiivisuuden asteeseen. Kiinnitän analyysissa huomiota myös kielellisen ilmauksen muotoiluun vaikuttaviin tilanteisiin taustatekijöihin keskusteluntutkimukselle tyypilliseen tapaan. Taustatekijöitä voidaan luokitella esimerkiksi pysyviin tekijöihin, kuten alueelliset murrepiirteet ja puhujan sosiaaliset ominaisuudet (esim. ikä ja sukupuoli), ja tilanteittain vaihteleviin taustatekijöihin, kuten tehtävän vaikeus ja vastustelun todennäköisyys (Rouhikoski 2021: 55–59).

Aineiston laadullisen tarkastelun (alaluku 3.1) rinnalla kulkee määrällisiin kuvaus-tappoihin pohjautuva uhkauskonstruktion muotovarianttien yleisyyden vertailu ja prototyypisyyden määrittely (alaluku 3.2).

3.1 Aineiston laadullisen tarkastelun lähtökohdat ja käytäntö

Keskeiseksi toiminnan epätoivottavuutta selittäväksi taustatekijäksi aineistossani hahmottuu hyöty eli se, että toiminnan toteutumattomuudesta implikoidaan olevan enemmän hyötyä kuin siitä, että toiminta toteutuisi. Olen tulkinnut tässä kohden hyödyksi myös toiminnan toteutumisesta koituvan haitan eli uhan välttämisen. Hyödyn jakautu-

7. Esim. *USKALLAKIN* viittaa sekä yksikkö- että monikkumuotoisiin *kin*-partikkelillisiin esiintymiin.

minen onkin yksi keskusteluntutkimuksessa tarkastelluista tilanteisista taustatekijöistä, joilla katsotaan olevan kytkös direktiivien muotoiluun (ks. esim. Curl & Drew 2008; Couper-Kuhlen 2014). Taulukossa 2 (seur. sivulla) tarkennan, millä perusteella olen luokitellut hakuosumat epätoivottavaa toimintaa kuvaaviksi.

Taulukko 2.

Aineiston laadullinen tarkastelu. Toiminnan epätoivottavuus ja toiminnan toteutumattomuudesta koituvan hyödyn jakautuminen.

Hyötyjä	Selitys
Puhuja / referoitu taho	Toiminta on joko puhujan tai hänen referoimansa tahon kannalta epätoivottavaa. Toiminnan toteutumatta jääminen hyödyttää ensisijaisesti puhujaa/referoitavaa, joka on vastuussa kuulijalle koituvista mahdollisista epätoivottavista seurauksista.
Kuulija	Toiminnan spesifoidut seuraukset implikoivat toiminnan olevan kuulijan kannalta epätoivottavaa. Puhuja ei ole vastuussa epätoivottavista seurauksista.
Kaikki, jotka voivat asettua uhan kohteeksi	Toiminnan toteutuminen on yleisen mielipiteen ja epätoivottavien seurausten vuoksi kannattamatonta tai mahdotonta.

Taulukon 2 mukaisesti uhkauskonstruktion toteutumisessa on eroja siinä, ketä toiminnan toteutumatta jääminen näyttää kontekstissaan ensisijaisesti hyödyttävän. Kontekstin tarkastelun perusteella toiminnan toteutumattomuus voi tulkintani mukaan hyödyttää ensisijaisesti joko puhujaa tai kuulijaa⁸ tai toiminnan toteutumattomuudesta koitua hyöty voi koskea ketä tahansa, joka voi samaistua tilanteessa uhattavan asemaan. Kaikkia tapauksia yhdistää kuitenkin se, että kuvattu toiminta on epätoivottavaa.

Analyysin toisessa vaiheessa eli epätoivottavaa toimintaa kuvaavan uhkauskonstruktion eri liitepartikkelillisten muotovarianttien mahdollisia käyttö- ja merkitys-eroja tarkastellessani olen kiinnittänyt virastojen ryhmäkirjeitten direktiivien muotoilua tutkineen Honkasen (2012) tavoin huomiota siihen, miten tarkasteltavana oleva ilmaus suhteutuu sitä taustoittavaan kehukseen. Kognitiivisessa kielipöydässä kielellisen ilmauksen ja sen merkityksen ymmärtämiseksi tarvittavan taustatiedon välinen suhde esitetään hahmo–kehys-suhteena. Esimerkiksi direktiivin hahmo on sen kielellinen ilmiasu. Jotta hahmon merkityksen voi ymmärtää, täytyy se suhteuttaa kehukseensa. Kehys on tietorakenne, joka sisältää kokemuksesta tietoa vuorovaikutustilanteesta ja siihen liittyvistä elementeistä, ja tämä tieto ohjaa kielellisen ilmauksen muotoilua aktuaalisessa keskustelutilanteessa. Honkanen (2012) kutsuu tutkimuksessaan ohjailevia vuorovaikutustilanteita koskevaa yleistystä ohjailukehukseksi, jonka kehyslementtejä ovat OHJAILIJA ja TEKIJÄ. Käsitteellisen kehysten ohella kielellisiä toimintoja taustoittaa kuitenkin aina myös aktuaalinen keskustelutilanne, jonka osallistujia ovat puhuja, eli asiointilan käsitteistäjä, ja kuulija. (Mts. 31–33.) Nämä kaksi kielellisen ilmauksen

8. Käytän nimityksiä puhuja ja kuulija, sillä kirjoitetusta muodosta huolimatta aineistoni on puhetta mukailevaa. Kyseiset nimitykset ovat lisäksi yhdenmukaisia käyttämieni lähteiden nimitysten kanssa.

taustaa, käsitteellinen kehys ja aktuaalinen puhetilanne, ja niiden sisältämien kehys-elementtien ja osallistujaroolien erilaiset vastaavuudet ovat olennaisia, kun analysoin uhkauskonstruktion toteutumia.

Vaikka useat uhkauskonstruktion esiintymät voidaan sovittaa ohjailukehykseen, jossa OHJAILIJA on tyypillisesti aktuaalisen keskustelutilanteen puhuja ja ohjauskehyyksen TEKIJÄ keskustelutilanteen kuulija (esim. *Uskallakin koskaan irvaililla minulle tuollaisesta asiasta...*), kaikki uhkauskonstruktion toteutummat eivät ohjailukehykseen sovi. Kuten tulen analyysiluvussa 4 esimerkein havainnollistamaan, uhkauskonstruktion toteutummat eroavat toisistaan siinä, miten kehys-elementit ja keskustelutilanteen roolit yhdistyvät niissä. Verbin imperatiivimuodosta huolimatta osassa uhkauskonstruktion toteutumia puhujan rooli OHJAILIJANA nimittäin hälvenee, ja konstruktion toteutumman käytölle keskustelussa hahmottuu toiminnan ohjailun oheen muita tehtäviä, kuten paheksunnan ja empatian ilmaiseminen (esim. *Uskallapa tässä diktatuurissa yrittää, jos olet työtön. Yrittelet ilman tuloa mistään*) (ks. myös Visapää 2013; Forsberg 2019). Koska uhkauskonstruktion toteutumien direktiivisyys tällä tavoin vaihtelee, kutsun tässä artikkelissa kaikkia uhkauskonstruktion toteutumia taustoittavaa tietorakennetta ohjailukehyyksen sijaan uhkauskehyykseksi ja sen keskeisiä kehys-elementtejä UHAN LÄHTEEKSI ja UHAN KOHTEEKSI.

Uhkauskonstruktion toteutumissa ilmenevät erot kehys-elementtien ja keskusteluroolien vastaavuuksissa kytkeytyvät tilanteen konstruoinnin objektiivisuuteen ja subjektiivisuuteen. Konstruoinnin jako objektiiviseen ja subjektiiviseen perustuu edellä mainittuun ajatukseen kielellisen ilmauksen merkityksen kahdesta osatekijästä, hahmosta ja kehyyksestä. Kun asiointi on konstruoitu objektiivisesti, kehyykseen kuuluva merkityselementti on koodattu ilmaukseen eksplisiittisesti. Jos taas jokin merkityselementti onkin koodattu ilmaukseen implisiittisesti, kyseessä on subjektiivinen konstruointi. (Langacker 2008: 77–78, 260–262; Visapää 2008: 74–75; Honkanen 2012: 32.)

Objektiivinen konstruointi tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että ohjailevassa ilmauksessa TEKIJÄ on ilmaistu eksplisiittisesti puhuttelu-NP:n avulla. Vaikka suomessa myös verbin persoonataivutuksen voi katsoa spesifioivan ohjailukehyyksen TEKIJÄN keskustelutilanteen kuulijaksi, voi persoonamuodon viittauskohde olla useissa tapauksissa silti implisiittinen ja epäspesifi. Tällöin ilmaus ei ankkuroidu aktuaaliseen keskustelutilanteeseen, ja kehys-elementtien konstruointi on subjektiivisempaa. Vastavia esimerkkejä persoonamuodon viittauskohteen epäspesifiydestä ja implisiittisyydestä ovat kolmannen persoonan sisältävät nollapersoonalauseet (*Kun on tolla tasolla on kyllä aika fiksu*) (Visapää 2008: 75; ks. myös Rouhikoski 2021: 89–95) sekä ilmaukset, joissa toisen persoonan viittauskohde on avoin (*puhupa siinä sitten rakkaudesta*) (VISK § 835; ks. myös Suomalainen 2020; Uusitupa 2017; Forsberg & Uusitupa 2020; Visapää 2008: 78).

Toisen persoonan viittauskohde, sen spesifisyys ja epäspesifisyys, ja sitä myöten konstruoinnin objektiivisyys ja subjektiivisyys nousevat keskeisiksi tarkastelun kohteiksi uhkauskonstruktion toteutumia tarkastellessani. Kehys-elementit ja niiden profilointi kytkeytyvät konstruoinnin subjektiivisuuteen ja objektiivisuuteen siten, että eksplisiittisesti ja spesifisti profiloitunut UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE (esim. *Uskallakin koskaan irvaililla minulle tuollaisesta asiasta...*) edustavat objektiivista konstruointia, kun taas

viittauskohteeltaan avoimiksi jätetyt, implisiittisesti profiloitunut UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE (esim. *Uskallapa tässä diktatuurissa yrittää, jos olet työtön. Yrittelet ilman tuloa mistään*) edustavat subjektiivisempaa konstruointia. Objektiivista konstruointia ilmentävät näin muun muassa deiktiset elementit, jotka ankkuroivat ilmauksen keskustelutilanteeseen. Objektiivisen ja subjektiivisen konstruoinnin yhdistelmää edustavat puolestaan toteutumukset, joissa puhuja käsitteistää itsensä mahdolliseksi UHAN KOHTEEKSI ja tuo tällä tavoin itsensä implisiittisesti osaksi ilmauksen hahmoa. Kognitiivisen kieliopin käsittein ero on siinä, kenen näkökulma on asiointilan konstruoinnissa hallitseva (ks. Langacker 2008: 75).

Objektiivisuus ja subjektiivisuus muodostavat kahden toisistaan erillisen konstruointitavan sijaan jatkumon (Visapää 2008: 74–80; Honkanen 2012: 32), eivätkä tarkastelemani ilmaukset aina edusta yksiselitteisesti tilanteen konstruointia joko objektiivisesti tai subjektiivisesti. Asiointilan konstruoinnin objektiivisuuden ja subjektiivisuuden ohella tarkastelenkin analyysissäni myös sitä, implikoiko ilmaus puhujan paheksuvan UHAN LÄHDETTÄ.

Taulukko 3.

Aineiston laadullinen tarkastelu. Puhujan sitoutuminen uhkaukseen.

Puhuja sitoutuu uhkaukseen	Puhuja ei sitoudu uhkaukseen
UHAN LÄHDE ja/tai UHAN KOHDE on spesifioitu esimerkiksi puhuttelu-NP:llä tai uhan spesifioivassa jatkolauseessa käytetyillä persoonamuodoilla.	UHAN LÄHDE ja/tai UHAN KOHDE ovat epäspesifejä (avoin 2. persoona, nolla-persoona, passiivi).
Uhka ei kohdistu puhujaan (puhujaa ≠ UHAN KOHDE).	Uhan voi katsoa kohdistuvan mainittujen ehtojen täyttyessä myös puhujaan (puhujaa ≈ UHAN KOHDE).
Puhuja ei paheksu toimintaan kohdistuvaa uhkaa, ja hän voi olla spesifi UHAN LÄHDE (puhujaa ≈ UHAN LÄHDE).	Puhuja paheksuu toimintaan kohdistuvaa uhkaa (puhujaa ≠ UHAN LÄHDE).
Ilmaus ankkuroituu temporaalisesti ja spatiaalisesti meneillään olevaan keskusteluun.	Ilmaus ankkuroituu temporaalisesti ja spatiaalisesti meneillään olevaa keskustelua laajempaan kontekstiin.

Uhkauskonstruktion toteutumia, jotka edustavat mainittujen piirteitten osalta pääosin objektiivista konstruointia eivätkä tyypillisesti implikoi puhujan paheksuntaa, nimitän tapauksiksi, joissa *puhujaa sitoutuu uhkaukseen*. Sen sijaan asiointilan subjektiivisempaa konstruointitapaa edustavia ilmauksia, joissa puhuja voi käsitteistää myös itsensä UHAN KOHTEEKSI ja jotka implikoivat UHAN LÄHTEESEEN kohdistuvaa paheksuntaa, kutsun tapauksiksi, joissa *puhujaa ei sitoudu uhkaukseen*. Olen koonnut tarkastelussa olevat piirteet uhkauskonstruktion toteutumien luokittelua havainnollistavaan taulukkoon 3.

Osa uhkauskonstruktion toteutumista sijoittuu referoivaan jaksoon, jossa UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE paikantuvat (kielellisesti) kuvattuun tilanteeseen (Lappalainen 2005: 156–163; Shore 2005: 53). Tällöin luokittelen esiintymän ensisijaisesti sen mukaan, ovatko UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE spesifejä.

3.2 Aineiston määrällinen tarkastelu

Koska tarkastelen ja vertailen keskenään uhkauskonstruktion muotovarianttien ja käyttötapojen yleisyyksiä, olen hyödyntänyt uhkauskonstruktion muotovarianttien prototyypillisyyttä esitellessäni myös määrällisiä kuvaustapoja (vrt. Langacker 2008: 238; Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020: 437). On kuitenkin huomioitava, ettei ole mahdollista määritellä yksiselitteisesti, mikä määrä jonkin kielellisen rakenteen esiintymii tekee rakenteesta vakiintuneen. Esiintymien lukumäärät aineistossani on tästä huolimatta mielekästä huomioida, sillä esiintymistaajuus ja merkityksen säännönmukaisuus kertovat osaltaan ilmausten prototyypillisyydestä ja vakiintuneisuuden asteesta (ks. Langacker 2008: 244).

Seuraavaksi havainnollistan alaluvuissa 4.1–4.5 aineistoesimerkein, miten usein eri liitepartikkelilliset muotovariantit edustavat epätoivottavaa toimintaa sekä sitä, millä tavoin muotovariantit ilmentävät puhujan sitoutumista tai sitoutumattomuutta uhkaukseen. Tämän jälkeen aluvuissa 4.6 vertailen merkityspiirteiden esiintymistä eri muotovarianttien toteutumissa.

4 Imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin liitepartikkelillisten varianttien käyttö Suomi24-keskustelufoorumilla

Seuraavaksi esittelen imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin käyttöä eri liitepartikkelien kanssa. Käyn eri liitepartikkelilliset muotovariantit läpi niiden yleisyysjärjestyksessä. Kiinnitän muotovarianttien käyttöä esitellessäni huomiota ilmauksen toivottavuutta tai epätoivottavuutta kuvaavaan puoleen sekä epätoivottavaa toimintaa kuvaavia tapauksia käsitellessäni siihen, sitoutuuko puhuja uhkaukseen. Lopuksi kokoan havainnot yhteen ja vertailen eri liitepartikkelillisten varianttien piirteitä, käyttöä ja yleisyyttä. Aineistoesimerkeissä *uskaltaa*-verbin imperatiivimuodon ja liitepartikkelin yhdistelmä on korostettu lihavoinnilla.

4.1 USKALLAPAS

Koko aineiston yleisin muotovariantti on USKALLAPAS-variantti, jonka mukaisia yksikkömuotoisia esiintymiä hakulauseke tuotti kaikkiaan 108 ja monikkomuotoisia 30. Aineistoesiintymissä *pAs*-partikkelillinen variantti ilmaisee tavallisesti epätoivottavaa toimintaa. *pAs*-partikkelillisen yhdistelmän epätoivottavaa toimintaa kuvaavissa toteutumissa puhujan sitoutuminen uhkaukseen vaihtelee, mikä näkyy toteutumissa toisen persoonan spesifin (esimerkki 3) ja avoimen (esimerkki 4) viittauskohteen vaihteluna.

- (3) Niin ja palstan sheriffille; **uskallapas** sensuroida tämä viesti...
- (4) Niin ovat; ja **uskallapas** sanoa jollekin että et pidä sudesta (siis ehkä koska jostain syystä nyt sitä ei edes ole tullut sen kummemmin ajatelluksi) niin

heti yleensä saa kuulla että lietsot susivihaa, menee lääkäriin, pelkää enemmän rattijuoppoja, murhaajia yms. (olen lukenut muutamia viestejä).

Esimerkki 3 edustaa tapausta, jossa puhuja sitoutuu uhkaukseen. Esimerkin taustalla on tilanne, jossa kirjoittajan aiempi viesti on poistettu keskustelusta. Puhuja kohdistaa uhkauksen spesifisti viestin poistaneelle *palstan sheriffille*. Lisäksi ilmausta ankkuroi meneillään olevaan keskustelutilanteeseen deiktinen pronomini *tämä*, joka implikoi edussanansa *viestin* olevan konkreettisesti niin UHAN LÄHTEEKSI hahmottuvan puhujan kuin UHKAUKSEN KOHTEEKSI hahmottuvan kuulijan välittömän havaintopiirin ulottuvissa.

Esimerkissä 4 sen sijaan puhuja ei sitoudu uhkaukseen. Esimerkissä toisen persoonan viittauskohde on avoin, ja tässä tapauksessa nollapersonalauseessa (*niin heti yleensä saa kuulla – –*) ilmaistu uhka koskeekin mitä ilmeisimmin myös puhujaa, joka paheksuu epäspesifiä UHAN LÄHDETTÄ. Sen sijaan samanmielisyyttä osoittava *niin ovat* juuri ennen uhkauskonstruktion toteutumaa (*ja uskallapas sanoa jollekin että et pidä sudesta*) implikoi yhdessä avoimen persoonaviittauksen kanssa puhujan osoittavan vuorollaan samanmielisyyttä (ks. samanmielisyyden ja empatian ilmaisusta myös Niemi 2013; Sorjonen 1999; Visapää 2013).

4.2 USKALLAPA

Tarkasteltava *pA*-aineisto käsittää kaikkiaan 93 hakusanaosumaa, joista 61 sisältää yksikön 2. persoonan muodon ja 32 monikon 2. persoonan muodon. Suurin osa USKALLAPA-variantin esiintymistä ilmaisee USKALLAPAS-variantin tavoin epätoivottavaa toimintaa. USKALLAPA-variantti esiintyy niin uhkauksissa, joissa puhuja sitoutuu uhkauksen sisältöön (esim. 5), kuin uhkauksissa, joiden sisältöön puhuja ei sitoudu (esim. 6).

- (5) Kerjää verta nenästäsi. Kaisa on mukava ja viisas nainen ja pappi paikallaan. **Uskallapa** vielä soittaa suutasi ...
- (6) Mutta **uskallapa** olla yksilö / erilainen, oman tahtonsa omaava, kuulumatta johonkin seuraan, niin heti katsotaan paheksuvasti ..

Esimerkissä 5 konteksti ja siinä esiintyvät deiktiset elementit, kuten predikaattiverbin indikatiivin yksikön 2. persoonan muoto (*kerjää*) sekä yksikön 2. persoonan possessiivisuffiksi (*nenästäsi, suutasi*), viittaavat kuulijaan, joka näin hahmotuu spesifiksi UHAN KOHTEEKSI. Kontekstista käy ilmi, että puhujan ja kuulijan mielipiteet puheena olevan henkilön pätevyydestä toimia pappina poikkeavat toisistaan. Keskustelutilanne on sävyllään jännitteinen, ja tällaisessa kontekstissa UHAN LÄHTEEKSI hahmottuvan puhujan sitoutuminen uhkaukseen on odotuksenmukaista.

Sen sijaan esimerkissä 6 kontrastoiva *mutta*, imperatiivilauseen kuulijan kanalta myönteiseksi tulkittava asiasisältö ('olla oma itsensä') ja seuraukset spesifioivan *niin*-lauseen kielteinen asiasisältö ('katsoa paheksuvasti') ovat tyypillisiä uhkaus-

konstruktion toteutumille, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen. Esimerkissä UHAN LÄHTEEN epäspesifiyttä puolestaan ilmentää epätoivottavia seurauksia esittelevän *niin*-lauseen predikaatin passiivimuoto (*katsotaan*).

4.3 USKALLAKIN

USKALLAKIN-variantti on Suomi24-korpuksen kolmanneksi yleisin muotovariantti. Se esiintyy koko korpuksessa yhteensä 31 kertaa, joista 25 kertaa yksikön 2. persoonan ja 6 kertaa monikon 2. persoonan muodossa. Kaikki aineistoesiintymät kuvaavat epätoivottavaa toimintaa, ja niiden tehtävänä keskustelussa voikin pitää *uskaltaa*-verbin ja sen infinitiivitäydennyksen kuvaaman tilan tai toiminnan toteutumisen estämistä. Lisäksi suurimmassa osassa tapauksista puhuja sitoutuu uhkaukseen, ja lähes kaikissa aineiston *kin*-partikkelillisissa tapauksissa 2. persoonan viittauskohteen voikin katsoa olevan spesifi. Toisen persoonan viittauskohde, UHAN KOHDE, on joko eksplisiittisesti nimetty (esimerkki 7, *Natolle*), tai se osoittautuu muulla tavoin puhujasta erilliseksi tahoksi. Puhuja voi erottautua toisen persoonan viittauskohdeesta eli UHAN KOHTEESTA esimerkiksi viittaamalla itseensä yksikön tai monikon ensimmäisellä persoonalla (esimerkki 8, *mä meinaan*).

- (7) Nimenomaan se on voimannäyttö ja varoitus Natolle, että **uskaltakaakin** puuttua asiaan kun kohta marssimme Suomeen.
- (8) Mä meinaan mennä nukkumaan, **uskallakin** lingota sen samsungis [pesukone] kanssa, ei huvita heräillä.

Vaikka esimerkissä 7 epätoivottavan toiminnan (asiaan puuttumisen) epätoivottavia seurauksia ei ole eksplisiittisesti ilmaistu, referoivassa jaksossa esiintyvä uhkauskonstruktion toteutuma on johtolauseessa eksplisiittisesti nimetty *varoitukseksi*. Niin ikään esimerkissä 8 kuvatun toiminnan eli linkoamisen toteutumisesta kuulijalle koituvat ikävät seuraukset on jätetty implisiittisiksi. Uhkauskonstruktion toteutumalle onkin tyypillistä, ettei uhkaa ja epätoivottavia seurauksia ole aina eksplisiittisesti ilmaistu, sillä niiden voi katsoa olevan implisiittisesti osa konstruktion merkitystä (Mäntylä 2020: 512). Esimerkissä 8 puhuja eli UHAN LÄHDE sen sijaan perustelee toimintaansa eli pyrkimyksensä estää kuvattu toiminta (*ei huvita heräillä*).

4.4 USKALLAS

Imperatiivimuotoinen *uskaltaa*-verbi esiintyy aineistossa *s*-partikkelin kanssa yhteensä 22 kertaa: 17 esiintymää on yksikön 2. persoonan muodossa ja 5 monikon 2. persoonan muodossa. Valtaosa esiintymistä kuvaa epätoivottavaa toimintaa. USKALLAS-muotovariantin epätoivottavaa toimintaa kuvaavissa tapauksissa toisen persoonan viittauskohde eli UHAN KOHDE on tyypillisesti spesifi, joko käsillä olevan keskustelun tai kuvatun tilanteen kuulija. UHAN KOHDE voidaan spesifioida esimerkiksi puhuttelu-NP:llä, kuten puhuttelulla *janttari* esimerkissä 9.

- (9) Samalla se on tiedote aidan toisella puolella hiippailevalle että tämä on minun reviiiräni ja **uskallas** janttari tulla tänne (niin saat maistaa hampia).
- (10) Näinhän se on Suomessakin: suvakit räyhäävät ellei asiat mene juuri niinkuin he pyhässä yksinkertaisuudessaan haluavat, mutta **uskallas** vain sanoa viisauden sanoja tai totuuksia, kuten vaikkapa RAJAT KIINNI tai OLEILIJAT ULOS tai – –, niin heti olet tuomittava rasisti.

Esimerkissä 10 toisen persoonan, UHAN KOHTEEN, viittauskohde on epäspesifi, vaikkakin UHAN LÄHTEEN puhuja nimeää halventavasti *suvakeiksi* (KS s.v. *suvakki*). UHAN LÄHTEESEEN kohdistuvaa halveksuntaa ja paheksuntaa heijastelevat myös muut affektiltaan kielteiset ilmaukset, kuten UHAN LÄHTEEN toimintaa kuvaavat *räyhätä*-verbi ja ilmaus *pyhässä yksinkertaisuudessaan*. Mielikuvaa *niin*-lauseessa esiteltyjen ikävien seurausten (olet tuomittava rasisti) kohtuuttomuudesta vahvistaa puolestaan adverbi *heti*, joka implikoi UHAN LÄHTEEN toimivan harkitsematta ja häतिकөiden.

Aineiston perusteella USKALLAS-variantin käyttö on yleisintä epätoivottavaa toimintaa kuvaavissa, puhujan sitoutumista uhkaukseen kuvaavassa tapauksissa. Aineiston koon suppeuden vuoksi *s*-variantin persoonaviittauksesta ja variantin kuvaaman toiminnan toivottavuudesta voi tehdä silti vain varovaisia yleistyksiä. On kuitenkin selvää, että *s*-partikkeli esiintyy Suomi24-korpuksessa varsin harvoin yksinään imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin yhteydessä, mihin syynä voi olla *s*-partikkelin distribuution rajoittuneisuus verrattuna muihin tarkastelussa oleviin liitepartikkeleihin (VISK § 126, 836). Imperatiivimuotoisten *pAs*-partikkelillisten tapausten ohella *uskallatkos*-tyyppiset indikatiivimuotoiset *uskaltaa*-verbin esiintymät vaikuttavatkin olevan Suomi24-korpuksessa huomattavasti yleisempiä kuin pelkän *s*-partikkelin sisältävät imperatiivimuotoiset tapaukset.⁹

4.5 USKALLAHAN

Suomi24-korpuksesta löytyy seitsemän yksikön 2. persoonan ja kolme monikon 2. persoonan *hAn*-partikkelillista osumaa. Esiintymiä on siis varsin vähän, ja erityisen merkille pantavaa on se, että näistäkin vain kuusi kuvaa epätoivottavaa toimintaa. Puhujan sitoutumattomuutta ilmentävän avoimen persoonaviittauksen yhteydessä uhka eli epätoivottavat seuraukset on kuitenkin usein ilmaistu eksplisiittisesti (kuten esimerkissä 11 *oikeustoimilla uhataan*).

- (11) **Uskallahan** sanoa vieraan lapselle moitteen sana jos näet tämän tekemässä jotain pahaa, *oikeustoimilla uhataan kun lapsi saa trumvoja*.

hAn-partikkelillisten osumien vähäisen määrän ja näiden esiintymien merkitys-
piirteiden perusteella voidaan todeta ainakin kaksi seikkaa. Ensiksikin *uskaltaa*-

9. Havainto perustuu Suomi24-korpuksesta uskallatkos-hakusanalla tekemääni yksinkertaiseen hakuun, joka tuotti osumia 143 kappaletta.

verbi esiintyy aineistossa harvoin yhdessä *hAn*-partikkelin kanssa. Toisekseen *hAn*-partikkelin kanssa imperatiivimuotoinen *uskaltaa*-verbi ei saa ensisijaisesti täydennykseen epätoivottavaa toimintaa kuvaavaa infinitiivilauseketta, vaan lausekkeen kuvaama toiminta voi yhtä hyvin olla toivottavaakin. *hAn*-partikkeli ja *uskaltaa*-verbi eivät siis vaikuta muodostavan yhtä kiinteää ja vakiintunutta epätoivottavaa toimintaa kuvaavaa uhkausrakennetta kuin *uskaltaa*-verbi ja muut liitepartikkelit.

4.6 Muotovarianttien käytön kokoavaa tarkastelua

Taulukko 4 havainnollistaa tarkastelussa olleitten merkityspiirteitten esiintymistä imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja eri liitepartikkelien yhdistelmissä. Taulukon 4 ensimmäiseen sarakkeeseen olen laskenut epätoivottavaa toimintaa kuvaavien tapausten prosentuaalisen osuuden kaikista aineistoesiintymistä. Toiseen sarakkeeseen olen puolestaan merkinnyt, kuinka isossa osassa epätoivottavaa toimintaa kuvaavista tapauksista puhuja sitoutuu uhkauksen sisältöön.¹⁰

Taulukko 4.

Imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmien prototyypisyys Suomi24-korpuksessa merkityspiirteittäin.

	Toiminnan epätoivottavuus	Puhujan sitoutuminen uhkauksen sisältöön
USKALLAPAS	127 kpl / 92 %	76 kpl / 60 %
USKALLAPA	75 kpl / 81 %	31 kpl / 41 %
USKALLAKIN	31 kpl / 100 %	28 kpl / 90 %
USKALLAS	15 kpl / 68 %	13 kpl / 87 %
USKALLAHAN	6 kpl / 60 %	3 kpl / 50 %
kaikki	254 kpl / 86 %	151 kpl / 59 %

Taulukko 4 osoittaa, että imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmät kuvaavat tyypillisimmin epätoivottavaa toimintaa ja nämä uhkauskonstruktion toteutumat edelleen puhujan sitoutumista uhkauksen sisältöön. Eri muotovarianteissa on kuitenkin eroja siinä, kuinka usein niiden toteutumat edustavat kyseistä uhkauskonstruktion prototyyppiä. Suhteellisia osuuksia tarkasteltaessa USKALLAKIN vaikuttaisikin olevan prototyypin suhteen muotovarianteista säännönmukaisiin, sillä sen kaikki toteutumat kuvaavat epätoivottavaa toimintaa ja näistä esiintymistä 90 % edustaa tapauksia, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen. On kuitenkin huomioitava, että muotovarianttien absoluuttiset lukumäärät vaihtelevat aineistossa paljon. Esimerkiksi *hAn*-partikkelillisesta muotovariantista on aineistossa vain yksittäisiä toteutumia, mikä lisää *hAn*-variantin prototyypisyyden tarkastelun epävarmuutta.

10. Taulukoissa 4 ja 5 prosentuaalisia osuuksia havainnollistavat luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.

Myös verbileksemin numeruksella on yhteys uhkauskonstruktion käyttötapaan. Selvimmin ero yksikkö- ja monikkomuotoisten esiintymien välillä on havaittavissa eniten monikkumuotoja sisältävien *pA*-partikkelillisten varianttien esiintymissä. Taulukko 5 havainnollistaa yksikkömuotoisten *uskallapas*-, *uskallapa*-, *uskallakin*- ja *uskallas*-aineistoesiintymien prototyypisyyttä. *Uskallahan*-variantti ei ole taulukossa 5 mukana sen aineistoesiintymien vähyden vuoksi.

Taulukko 5.

Suomi24-korpuksessa esiintyvien yksikkömuotoisten *uskallapas*-, *uskallapa*-, *uskallakin*- ja *uskallas*-esiintymien prototyypisyys merkityspiirteittäin.

	Toiminnan epätoivottavuus	Puhujan sitoutuminen uhkauksen sisältöön
<i>uskallapas</i>	101 kpl / 94 %	53 kpl / 52 %
<i>uskallapa</i>	50 kpl / 82 %	16 kpl / 32 %
<i>uskallakin</i>	25 kpl / 100 %	24 kpl / 96 %
<i>uskallas</i>	13 kpl / 76 %	12 kpl / 92 %

Kun tarkastellaan pelkkiä yksikkömuotoisia *uskallapas*-, *uskallapa*-, *uskallakin*- ja *uskallas*-esiintymiä, merkityserot *pA*-partikkelillisten *uskallapa* ja *uskallapas*-esiintymien ja muiden muotovarianttien toteutumien välillä korostuvat nimenomaan siinä, kuinka tyypillistä puhujan sitoutuneisuus uhkaukseen on. Puhujan sitoutumista uhkaukseen edustaakin yksikkömuotoisista *kin*-partikkelillisistä uhkauskonstruktion esiintymistä 96 % (24 kpl) ja vastaavista *s*-partikkelillisistä 92 % (12 kpl). Sen sijaan *uskallapas*-esiintymistä vain 52 % (53 kpl) ja *uskallapa*-esiintymistä 32 % (16 kpl) edustaa tapauksia, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen. Kun verrataan taulukon 5 lukuja taulukon 4 kaikkien esiintymien prototyyppiä havainnollistaviin lukuihin, huomataan, että siinä missä pelkkien yksikkömuotojen tarkastelu laskee *pA*- ja *pAs*-partikkelillisissa tapauksissa puhujan sitoutuneisuutta ilmentävien toteutumien suhteellista osuutta, *s*- ja *kin*-partikkelillisissa tämän merkityspiirteen sisältävien toteutumien osuus yksikkömuotoisissa nousee. Toisin sanoen pelkkiä yksikkömuotoja tarkasteltaessa muotovarianttien prototyypisyydessä havaittavissa olevat erot selkeytyvät. Sen sijaan kaikista monikollisista esiintymistä yleistäen mainittakoon, että *uskaltaa*-verbin monikon 2. persoonan muodot kuvaavat täydennyksineen yksikkömuotoisiin nähden useammin toivottavaa toimintaa ja että monikolliset epätoivottavaa toimintaa kuvaavat tapaukset edustavat yksikkömuotoisia useammin tapauksia, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen. Havainto tukee käsitystä, jonka mukaan juuri yksikkömuotoisuus on tyypillistä toisen persoonan avoimelle käytölle (ks. Suomalainen 2020; Uusitupa 2017). Tutkimani aineiston perusteella monikollisuus ei ole kuitenkaan mahdoton viittattaessa avoimeen 2. persoonaan.

Muotovarianttien eroja on mahdollista tutkia myös liitepartikkelillisen predikaattiverbin kontekstia ja seuralaisia tarkastelemalla. *USKALLAPA*- ja *USKALLAPAS*-varianttien

toteutumien konteksteissa korostuvat piirteet heijastelevat varianttien muita muotovariantteja runsaampaa esiintyvyyttä epäspesifin persoonaviittauksen yhteydessä, toisin sanoen tapauksissa, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen. Usein näiden muotovarianttien toteutumia edeltävätkin konjunktiot *mutta* ja *vaan*, jotka kontrastoivat ilmauksessa kuvatun aisaintilan edellä esitettyyn asiaintilaan (ks. esimerkkiä 6 *Mutta uskallapa olla yksilö / erilainen, oman tahtonsa omaava, kuulumatta johonkin seuraan, niin heti katsotaan paheksuvasti*). Tällainen rakenne noudattelee niin Niemen (2013: 225, *voihan se olla [...] mut*), Laurannon (2014: 54, *mutta teeppäs tummasta vaalee*) kuin Visapään (2008: 52–53, *mutta mennäjä ja nuhdellas sitten tällaisia henkilöitä*) kuvauksia kontrastoivista ilmauksista, joiden merkitys on kontekstissaan usein jollain tapaa kielteinen ja jotka toisaalta voivat kutsua esimerkiksi avoimen persoonaviittauksen yhteydessä myös tunnistamista.

Uhkauskonstruktion toteutuman voi kytkeä edeltävään kontekstiin myös konjunktiio *ja*, joka kuitenkin poikkeaa *mutta* ja *vaan* -konjunktiosta siten, että se kytkee aikaisempaan kontekstiin ennen kaikkea uhkauskonstruktion USKALLAPAS- ja USKALLAKIN-muotovarianttien toteutumia sekä ylipäänsä toteutumia, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen (ks. esimerkkiä 9 – – *tämä on minun reviiiräni ja uskallas janttari tulla tänne* – –). *Ja* osoittaa usein asiantilojen välistä peräkkäisyyttä ja syy-seuraussuhteita (Kalliokoski 1989: 181–182), joiden voi katsoa olevan sen tehtävä myös useissa tarkastelemissani tapauksissa.

Muotovarianttien välisiä eroja voi etsiä myös tarkastelemalla niiden esiintymien jälkeen tulevaa kontekstia. Lähikontekstin tarkastelu paljastaa kuitenkin, etteivät muotovariantit tältä osin mainittavasti poikkea toisistaan, ja esimerkiksi koko aineiston yleisimmät infinitiivitäydennykset (*sanoa, tulla, olla* ja *väittää*) edustuvat lähes samassa suhteessa kunkin muotovariantin esiintymissä. Usein uhkauskonstruktion toteutumia seuraa myös partikkeleja ja erilaisia kärkevyyttä luovia ilmauksia, joiden avulla voidaan himmentää kuvatun toiminnan vaikuttavuutta ja merkitystä (*vain ~ vaan*, ks. esimerkkiä 10) tai korostaa epätoivottavien seurausten kohtuuttomuutta (ks. esimerkeissä 6 ja 10 temporaalinen *heti*) (VISK § 1674). Tällaiset ironiaa ja kärkevyyttä luovat ilmaukset ovat leimallisia uhkauskonstruktion toteutumille, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen, eivät niinkään jollekin tietylle uhkauskonstruktion muotovariantille.

5 Eri liitepartikkeli, eri merkitys, eri konstruktio?

Analyysini perusteella kaikkien muotovarianttien voi katsoa prototyyppisesti edustavan uhkauskonstruktion skemaattisinta, uhkaa ja epätoivottavaa toimintaa kuvaavaa tasoa. Aineistoni perusteella epätoivottavaa toimintaa kuvaavan uhkauskonstruktion toteutumisissa voikin esiintyä mikä tahansa liitepartikkeli, vaikka toiset imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmät ovatkin toisia yleisempiä ja edustavat konstruktion toteutumia toisia säännönmukaisemmin. Kaikille tarkastelussa olleille liitepartikkeleille on yhteistä lisäksi se, että ne ovat olennainen osa epätoivottavaa toimintaa kuvaavaa uhkauskonstruktiota. Ilman liitepartikkelia imperatiivimuotoinen *uskaltaa*-verbi kuvaakin tavanomaisesti toivottavaa toimintaa (esim. *Uskalla olla oma*

itself; Uskalla ylittää itsesi!)¹¹, eikä tällainen ilmaus ole funktioltaan uhkaus (ks. toivottavaa toimintaa kuvaavasta uhkausrakenteesta Mäntylä 2020).

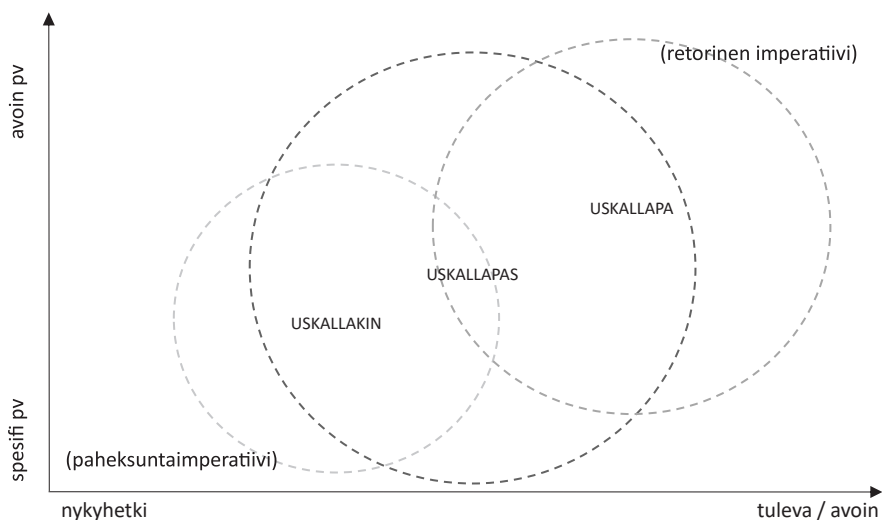
Konstruktioilla voi olla kuitenkin myös spesifimpiä alavariantteja (Goldberg 1995: 38; Langacker 2008: 183–185, 237–239). Tällaisiksi epätoivottavaa toimintaa kuvaavan uhkauskonstruktion alakonstruktioiksi voidaan tutkimani perusteella hahmottaa konstruktiovariantit, joista toisessa puhuja sitoutuu uhkauksen sisältöön, toisessa taas ei. Nämä alakonstruktioit ovat merkitykseltään spesifimpiä, ja ne eroavat toisistaan erityisesti UHAN LÄHTEEN ja UHAN KOHTEEN konstruoinnin suhteen (ks. lukua 3). Uhkauskonstruktion muotovariantit poikkeavatkin toisistaan siinä, missä määrin niiden toteutumiset edustavat edellä mainittuja alakonstruktioita, ja liitepartikkelien käytöstä tehtyjen aikaisempien havaintojen voi katsoa heijastavan kunkin muotovariantin toteutumien taipumuksia edustaa uhkauskonstruktion eri alakonstruktioita seuraavasti. Tulevaan orientoivissa mutta myös ikuisesti toteutumattomiin haaveisiin ja tapahtumiin viittaavissa ilmauksissa usein esiintyvä *-pA* (Visapää 2008: 41–42) esiintyy uhkauskonstruktion toteutumissa muita liitepartikkeleita useammin nimenomaan tapauksissa, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen. Uhkauskonstruktion toteutumia tarkasteltaessa tekemäni havainnot vahvistavatkin näin käsitystä, jonka mukaan partikkelilla on taipumus esiintyä erilaisissa mahdotonta toimintaa kuvaavissa ilmauksissa (vrt. Makkonen-Craig 2005: 57; Forsberg 2019: 15). Myös partikkelit *-kin* ja *-s* esiintyvät usein tulevaan viitattaessa (esim. Lappalainen 2008: 497–497). Tämän lisäksi *s*-liitepartikkelillinen direktiivi implikoi kuitenkin usein myös sitä, että sen kuvaama toiminta tulisi suorittaa heti, ja *kin*-partikkelin avulla direktiivi voidaan kytkeä johonkin jo keskustelussa esille tulleeseen asiaan, mitä käytetään yhtenä keinona osoittaa direktiivin esittämisen oikeutus (Lauranto 2014: 123–124; VISK § 838). Uhkauskonstruktion toteutumissa *kin*- ja *s*-liitepartikkelien voi näin katsoa ankkuroivan kuvattua tapahtumaa tiiviimmin keskustelutilanteeseen, minkä seurauksena partikkelien *-kin* ja *-s* yhteydessä toisen persoonan viittauskohteeksi, UHAN KOHTEEKSI, hahmotuu tyypillisesti keskustelutilanteen kuulija puhujan uhkaan sitoutumista kuvaavalle alakonstruktioille ominaiseen tapaan. Yhdistelmäpartikkeli *-pAs* sen sijaan operoi *pA*-partikkelin keskustelutilanteesta etäännyttävän ja *s*-partikkelin keskustelutilanteeseen ankkuroivan tehtävän välillä yhdessä muiden kielellisten elementtien, kuten partikkelien *mutta*, *vaan* ja *vain*, kanssa. USKALLAPAS-variantin sisältävää kokonaisuutta voikin pitää edellä mainittuja variantteja kompositionaalisempana (vrt. VOI OLLA -rakenteiden holistisuus/kompositionaalisuus, Niemi 2013: 222). *hAn*-partikkeli puolestaan viittaa tyypillisesti odotuksenmukaiseen, jo puheena olleeseen tai meneillään olevaan toimintaan (Lauranto 2014: 126; VISK § 831), minkä vuoksi sen voi ajatella sopivan huonosti osaksi uhkauskonstruktioita, jonka toteutumiset viittaavat toimintaan, joka ei vielä ole käynnissä. Se, että *-hAn* on uhkauskonstruktion toteutumissa kuitenkin mahdollinen, kertoo liitepartikkelin merkityksen dynaamisuudesta.

Toisaalta eri liitepartikkelien yleisyyden vaihtelu imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin yhteydessä kertoo myös konstruktion eri liitepartikkelillisten toteutumien eri-

11. Esimerkit on haettu Suomi24-korpukselta hakulausekkeella [word = "Uskalla" & msd = ".*!mprt.*"].

asteisesta vakiintuneisuudesta. Tapausmäärien perusteella USKALLAPAS-varianttia voi pitää epätoivottavaa toimintaa kuvaavan uhkauskonstruktion prototyypinä. USKALLAPAS-variantin vakiintuneisuuden puolesta puhuvat myös muut lähteet, joissa tässä esitetyistä mahdollisista muotovarianteista juuri *pAs*-partikkelillinen muotovariantti mainitaan esimerkkinä uhkausrakenteesta (esim. VISK § 1641). Analyysin perusteella USKALLAPAS-esiintymät edustavat kuitenkin lähes yhtä usein tapauksia, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen, kuin tapauksia, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen. Jos siis vakiintuneisuuden määrittelyssä huomio kiinnitetäänkin muotovariantin yleisyyden sijaan sen toteutumien merkityksen säännönmukaisuuteen, kaikista säännönmukaisimmin uhkauskonstruktion prototyyppiä edustaa eli sekä epätoivottavaa toimintaa että puhujan sitoutuneisuutta uhkaukseen kuvaa USKALLAKIN-variantti. Epätyypillisenä ja vähiten vakiintuneena niin yleisyytensä kuin säännönmukaisuutensa perusteella voidaan pitää USKALLAHAN-varianttia. Uhkauskonstruktion mukaisen merkityksen kannalta olennaista on, että liitepartikkelillisuus riittää luomaan tarvittavan yhteyden USKALLAHAN-variantin ja uhkauskonstruktion vakiintuneempien muotovarianttien välille.

Kuvio 1 havainnollistaa, kuinka uhkauskonstruktion yleisimmät USKALLAKIN-, USKALLAPAS- ja USKALLAPA-muotovariantit muodostavat jatkumon, jonka toisessa päässä USKALLAKIN lähestyy meneillään olevaan toimintaan ja spesifiin toiseen persoonaan viittaavaa paheksuntaimperatiivia, kun taas toisessa päässä USKALLAPA jopa osin saavuttaa persoonaviittaukseltaan avoimen retorisen imperatiivin. Vaaka-akseli kuvaa toteutumien kuvaaman toiminnan temporaalista viitepistettä, pystyakseli puolestaan toisen persoonan viittauskohteen spesifiyttä. Uhkauskonstruktion muotovarianttien alaa rajaava katkoviiva kuvaa rajojen häilyvyyttä.

Kuvio 1.

Uhkauskonstruktion USKALLAKIN-, USKALLAPAS- ja USKALLAPA-muotovarianttien erot ja epätoivottavaa toimintaa kuvaavien imperatiivikonstruktioiden jatkumollisuus.

Vaikka konstruktioiden rajat jäävät sumeiksi, Goldbergin konstruktiomääritelmän (ks. alalukua 2.1) paikkansapitävyyden kannalta huomionarvoista on kuitenkin se, että imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin eri liitepartikkelillisissä toteutumissa ilmenee tietyiltä osin paitsi muodon ja merkityksen suhteen ennustamattomuus (myönteisen imperatiivimuodon ja liitepartikkelin yhdistelmän suhde uhkauskonstruktion epätoivottavuutta kuvaavaan puoleen) myös joiltain osin ennustettavuus (liitepartikkelien havaitut merkityserot muissa konteksteissa ja samantapainen merkitysero uhkauskonstruktion toteutumissa). Ennustettavuutta osoittaa se, että liitepartikkelien merkityksen kuvaukset aikaisemmissa tutkimuksissa ovat linjassa sen kanssa, minkälaisiin uhkauskonstruktion toteutumisiin liitepartikkelin käyttö painottuu. Muodon muuttumisen – tässä yhteydessä liitepartikkelin muutoksen – voi siis katsoa olevan yhteydessä merkityksen muuttumiseen. Merkityksen rakentuminen on kuitenkin usean tekijän summa, ja eri liitepartikkelien erilaisten tendenssien voi pikemminkin katsoa heijastavan uhkauskonstruktion alakonstruktioiden välisiä merkityseroja kuin yksistään luovan niitä. Liitepartikkelien välisten merkityserojen luonne uhkauskonstruktion toteutumissa vertautuu hyvin Langackerin (2008: 439–440) englannin *to* ja *-ing* -muodoin rakennettuja ei-finiittisiä rakenteita koskevaan mainintaan, jonka mukaan näiden merkityserot eivät ole niin merkittävät, etteivätkö ne voisi esiintyä samanlaisissa konteksteissa, vaikka niiden käyttö painottuu eri tavoin niiden merkitysten kanssa parhaiten yhteensopiviin konteksteihin. Myös liitepartikkelit ovat siinä suhteessa riittävän samanlaisia, että ne voivat kaikki esiintyä uhkauskonstruktion toteutumissa, niin puhujan sitoutumista kuin sitoutumista kuvaavissa, mutta ne ovat kuitenkin siinä määrin erilaisia, että puhujan sitoutumista tai sitoutumattomuutta uhkaukseen kuvaavat alakonstruktiot kutsuvat niitä puoleensa eri tavoin.

6 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt selvittämään, miten 2. persoonan imperatiivimuodossa olevan *uskaltaa*-verbin eri liitepartikkelilliset esiintymät poikkeavat toisistaan. Vastaus riippuu siitä, mitä puolta ilmauksen merkityksestä tarkastellaan. Jos uhkauskonstruktion eri liitepartikkelillisten toteutumien tarkastelussa huomio kohdistetaan nimenomaan rakenteen epätoivottavuutta ja uhkaa implikoivaan puoleen, voidaan esimerkiksi *uskallapa-* ja *uskallakin*-ilmauksia käsitellä hyvin saman konstruktion eri muotovariantteina, eli tässä suhteessa niitä erottavat lähinnä esiintymisfrekvenssit. Jos taas huomion kohteeksi otetaan puhujan sitoutuminen uhkaukseen, voidaan rakenteet nähdä toisistaan erillisempinä siten, että *uskallapa* lähestyy niin muodoltaan kuin merkitykseltäänkin retorista imperatiivia. Näin tarkasteltuna liitepartikkelin vaihtaminen toiseksi näyttäisi olevan kytköksissä jonkinasteiseen merkityksenmuutokseen. Tällainen luonnehdinta johtaa kuitenkin lopulta eri imperatiivikonstruktioiden limittäisyyteen: konstruktioiden rajat eivät ole tarkkoja, ja nämäkin rajat voidaan vetää hieman toisin aina sen mukaan, mitä puolta imperatiivikonstruktiosta tutkija kulloinkin tarkastelee.

Lähteet

Aineistolähde

Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2017, Korp-versio 1.2. Suomi24-keskustelupalvelun keskustelut vuosilta 2001–2017 (1.1.2001–31.12.2017). Kielipankki.

Kirjallisuuslähteet

- BAKHTIN, MIKHAIL 1986 [1953]: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), M. M. Bakhtin, *Speech, genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas Press.
- CARLSON, LAURI 1993: Dialogue games with Finnish clitics. – Susanna Shore & Maria Vilkkuna (toim.), *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja SKY 1993* s. 73–96. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- COUPER-KUHLIN, ELIZABETH 2014: What does grammar tell us about action? – *Pragmatics* 24 (3) s. 623–647. <https://doi.org/10.1075/prag.24.3.08cou>.
- CROFT, WILLIAM 2001: *Radical construction grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- CRUSE, D. ALAN 2000: *Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- CURL, TRACI S. – DREW, PAUL 2008: Contingency and action. A comparison of two forms of requesting. – *Research on Language and Social Interaction* 41 (2) s. 129–153.
- DUVALLON, OUTI 2021: kin-liitteen semantiikasta ja diskursiivisista tehtävistä. – *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12 (1) s. 41–78. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.02>.
- ETELÄMÄKI, MARJA – HERLIN, ILONA – JAAKOLA, MINNA – VISAPÄÄ, LAURA 2009: Kielioppi käsitteistyksenä ja toimintana. Kognitiivista kielioppia ja keskusteluanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113 (2) s. 162–187.
- FORSBERG, HANNELE 2019: Paheksuntaimperatiivi. Affektinen lausekonstruktio. – *Virittäjä* 123 (1) s. 4–43. <https://doi.org/10.23982/vir.59164>.
- FORSBERG, HANNELE – UUSITUPA, MILLA 2020: Yksikön 2. persoonan avoimen käytön levikki ja yleisyys suomen murteissa. – *Sananjalka* 62 s. 7–32.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995: *A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 2006: *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- HAAKANA, MARKKU – VISAPÄÄ, LAURA 2005: Tuttu tv:stä. Fakta homman äänet keskustelun keinona. – Haakana & Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 429–469. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI 2001 [1976]: Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmatiikkaa. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 44–90. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 816. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1995 [1979]: *Nykysuomen lauseoppia*. 3. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HAMUNEN, MARKUS – HUUMO, TUOMAS 2020: Kielitaju kielentutkijan työkaluna. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–V* s. 199–239. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>.
- HARJU, AULI 2018: Suomi24-keskustelut kohtaamisten ja törmäysten tilana. – *Media & Viestintä* 41 s. 51–74. <https://doi.org/10.23983/mv.69952>.
- HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji. Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7731-9>.
- JANTUNEN, JARMO 2018: Korpusavusteinen diskurssintutkimus (CADS). Analyysiesimerkki homouden ja heterouden digitaalisista diskursseista. – Lauri Haapanen, Liisa Kääntä & Lotta Lehti (toim.), *Diskurssintutkimuksen menetelmistä. On the methods in discourse studies* s. 20–44. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 11.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAY, PAUL – FILLMORE, CHARLES 1999: Grammatical constructions and linguistic generalizations. The *What's X doing Y?* construction. – *Language* 75 s. 1–33.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Konstruktioiden dynamiikkaa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4442-7>.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2021. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi> (24.8.2022).
- LAGUS, KRISTA – PANTZAR, MIKA – RUCKENSTEIN, MINNA – YLISIURUA, MARJORIIKKA 2016: *Suomi24. Muodonantoa aineistolle*. Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 10. Helsinki: Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/163190/257383_HY_VALT_suomi24_muodonantoa_aineistolle.pdf?sequence=1&isAllowed=y (18.1.2021).
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Volume 1*. Stanford: Stanford University Press.
- 1988: An overview of cognitive grammar. – Brygida Rudzka-Ostyn (toim.), *Topics in cognitive linguistics* s. 3–48. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LAPPALAINEN, HANNA 2005: Referointi ja variaatio. Sitaatit yksilöllisen variaation kuvastimina ja resursseina. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 150–186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Kelan virkailijoiden henkilötunnuspyynnöt. Tutkimus rutiininomaisista toiminnoista. – *Virittäjä* 112 (4) s. 483–517.
- LAURANTO, YRJÖ 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi. Arkikeskustelun vaihtokauppakielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LUODONPÄÄ-MANNI, MINNA – OJUTKANGAS, KRISTA 2020: Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–V* s. 199–239. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- MÄNTYLÄ, EVELIINA 2020: *Uskallakin kommentoita tähän*. V_{imp}kin-alkuinen uhkaus-konstruktio. – *Virittäjä* 124 (4) s. 501–528 <https://doi.org/10.23982/vir.74221>.
- NIEMI, JARKKO 2013: Tiedon rajat ja vuorovaikutus. Toteamukseen tai vaihtoehtokysymykseen vastaavat VOI OLLA -rakenteet. – *Virittäjä* 117 (2) s. 201–241.
- ROUHIKOSKI, ANU 2021: *Direktiivien variaatio. Pyynnöt, neuvot ja ohjeet asiakaspalvelutilanteessa*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7367-6>.
- SIITONEN, PAULIINA – RAUNIOMAA, MIRKA – KEISANEN, TIINA 2019: *Kato. Hulluna puolukoita. Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa*. – *Virittäjä* 123 (4) s. 518–549. <https://doi.org/10.23982/vir.71162>.
- SHORE, SUSANNA 2005: Referoinnista projektiin ja metarapresentaatioon. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103 (2) s. 170–194.
- STEVANOVIC, MELISA 2017: Managing compliance in violin instruction. The case of the Finnish clitic particles *-pA* and *-pAs* in imperatives and hortatives. – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara, & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Imperative turns at talk. The design of directives in action* s. 357–380. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SUOMALAINEN, KARITA 2020: *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>.
- UUSITUPA, MILLA 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Joensuu: University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>.
- VILKUNA, MARIA 1984: Voiko *kin*-partikkeliä ymmärtää? – *Virittäjä* 88 (4) s. 393–408.
- VISAPÄÄ, LAURA 2005: Alastomat inhimilliset infinitiivit. Kahden infinitiivikonstruktion pragmaattinen ja morfosyntaktinen analyysi. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 72–98. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013: Itsenäiset infinitiivit affektin ja empatian konstruktiona. – *Virittäjä* 117 (4) s. 524–550.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (20.6.2023).

How does *uskallakin* differ from *uskallapa*? On the differences between the formal variants of the threat construction

The article discusses the undesired action describing threat construction that consists of a grammatically positive second-person imperative-form of the verb *uskaltaa* and a clitic particle (e.g. *Uskallakin irvailla minulle tuollaisesta asiasta*. ‘Don’t you dare make fun of me for something like that.’ / *Uskallapa tässä diktatuurissa yrittää. Yrität ilman tuloa mistään* ‘Don’t you dare even try in this dictatorship. You’re trying without getting paid’). The occurrences of the threat construction can differ from each other in terms of their form (e.g. they may use a different clitic particle) and function (directive / affective statement). This article aims to establish whether the variation of the clitic particle bears a connection to these different functions. The theoretical and methodological framework of the study lies in construction grammar and cognitive grammar, while also incorporating some aspects of conversation analysis. The findings are based on a body of data consisting of 294 combinations of the verb *uskaltaa* and a clitic particle, all collected from the Suomi24 corpus.

The writer has divided the occurrences of the threat construction into two groups that represent distinct subvariants: cases where the speaker commits to the threat and cases where the speaker does not commit to the threat. The analysis is essentially based on the objective and subjective construal of the source and the target of the threat. When the speaker commits to the threat, the source of the threat is specified and explicitly expressed (usually by the speaker), as is the target of the threat (usually the hearer). On the other hand, when the speaker does not commit to the threat the source and the target of the threat are unspecified and implicitly expressed.

According to these findings, the uses of *-kin* and *-s* are centred in cases in which the speaker commits to the threat, whereas *-pA* and *-pAs* exist more often in cases in which the speaker does not commit to the threat. The particle *-hAn* is rare in the data, and it occurs both in the cases in which the speaker commits to the threat and the cases in which the speaker does not commit to the threat. When examining all the data, the analysis shows that most combinations of imperative-form *uskaltaa* and a clitic particle express undesired action, and in most of these cases the speaker commits to the threat. This means that the variant with *-kin* most often represents this prototype even though the variant with *-pAs* is the most frequent of all threat construction formal variants. Since descriptions of the clitic particles in previous studies agree with findings regarding the clitic particles’ tendency to centre different threats in different threat-construction subvariants, the variation of the particle can be linked to a change in meaning.

Miten eroavat toisistaan *uskallakin* ja *uskallapa*? Uhkauskonstruktion muotovarianttien erojen tarkastelua

Artikkeli käsittelee uhkauskonstruktioita eli rakennetta, jossa *uskaltaa*-verbin 2. persoonan imperatiivimuodon ja liitepartikkelin yhdistelmä aloittaa uhkaa implikoivan ja epätoivottavaa toimintaa kuvaavan ilmauksen (esim. *Uskallakin koskaan irvailla minulle tuollaisesta asiasta; Uskallapa tässä diktatuurissa yrittää, jos olet työtön. Yrittelet ilman tuloa mistään*). Uhkauskonstruktion toteutumukset voivat poiketa toisistaan niin muodoltaan kuin käytöltään. Artikkelissa selvitetään, onko liitepartikkelin variaatio kytköksissä konstruktion toteutumien erilaisiin käyttötapoihin. Suomi24-kopuksesta kootun, yhteensä 294 imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmän tarkastelu pohjautuu konstruktiokielioppiin ja kognitiiviseen kielioppiin.

Epätoivottavaa toimintaa kuvaavat yhdistelmät eli uhkauskonstruktion toteutumukset jaetaan artikkelissa käyttönsä perusteella kahdenlaisiin tapauksiin, jotka edustavat konstruktion alavariantteja. Tapauksissa, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen, UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE ovat spesifejä, useimmiten keskustelutilanteen puhuja ja kuulija. Sen sijaan tapauksissa, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen, epäspesifit UHAN LÄHDE ja UHAN KOHDE on ilmaistu implisiittisesti ja myös puhuja voi olla UHAN KOHDE. Jako perustuu näin pääasiassa asiointilan konstruoinnin objektiivisuuden tarkasteluun.

Kaikki aineiston imperatiivimuotoisen *uskaltaa*-verbin ja liitepartikkelin yhdistelmät kuvaavat useimmiten epätoivottavaa toimintaa, ja näistä tapauksista suurimmassa osassa puhuja sitoutuu uhkaukseen. Eri liitepartikkelillisten toteutumien suhde uhkauskonstruktion prototyyppiin kuitenkin vaihtelee. Partikkelien *-kin* ja *-s* käyttö painottuu tapauksiin, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen, kun taas *-pA* ja *-pAs* ovat lähes yhtä yleisiä tapauksissa, joissa puhuja ei sitoudu uhkaukseen, kuin tapauksissa, joissa puhuja sitoutuu uhkaukseen. Partikkeli *-hAn* on aineistossa harvinainen, ja se edustaa yhtä usein molempien alavarianttien toteutumia. Vaikka *pAs*-partikkelillinen variantti on tapausmääriltään kaikkein yleisin, *kin*-partikkelillinen muotovariantti edustaa kaikista säännönmukaisimmin uhkauskonstruktion prototyyppiä. Koska liitepartikkelien kuvaukset aikaisemmissa tutkimuksissa ovat linjassa sen kanssa, minkälaisiin uhkauskonstruktion toteutumiin liitepartikkelien käytöt painottuvat, liitepartikkelin muutoksen voi katsoa olevan yhteydessä merkityksen muuttumiseen.

Kirjoittajan yhteystiedot
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Kirjoittaja työskentelee väitöskirjatutkijana Oulun yliopistossa.